



חשיבות השירות העורפי בצה"ל

הרב אברהם צבי גאופטמן

מאז ומעולם התחלקו תפקידי הלוחמה בין חלוצי המלחמה, היוצאים בראש הצבא, נכנסים בקשרי המלחמה ושמים נפשם בכפם, לבין החיילים הנשארים מאחור, היושבים על הכלים, האחראים לאספקת מזון ומים, חלק מאנשי המודיעין ועוד. והנה, בעוד שאין חולק על תרומתם הגדולה של החיילים הקרביים, הרי שלגבי תרומתם של החיילים העורפיים, אותם שנשארים מאחור, אין הערכה מספקת. במאמר זה ננסה ללמוד מהו יחסה של התורה לתומכי הלחימה, לחיילים העורפיים, וזאת מתוך עיון בסוגיית חלוקת שלל המלחמה.

ראשי פרקים

- א. חלוקת השלל במלחמה
- ב. הלכות שותפין
- ג. התקדמות ושמירה על הישגים
- ד. שלום בית
- ה. ד' איש מלחמה
- ו. סיכום

א. חלוקת השלל במלחמה

כותב הרמב"ם:

כל הרוגי המלך ממונן למלך, וכל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הבזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש, ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשנה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו¹.

1. הל' מלכים ד ט.

מקור דינו של הרמב"ם הנו בספר שמואל, שם מסופר על מלחמתו של דוד בעמלק. מלחמה שבסופה קובע דוד לדורות, כי חלוקת השלל במלחמה תהיה באופן שוויוני:

כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלקו. ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמך לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה.²

אם כן, דוד המלך קובע, כי חלוקת השלל תהיה שווה בין החיילים הקרביים שירדו למלחמה ובין החיילים שנותרו מאחור לשמור על הכלים. חוק זה, שתיקנו דוד המלך – מקורו עוד בימי אברהם אבינו³, וכפי שהתורה כותבת בספר בראשית לאחר מלחמת המלכים:

ויאמר אברם אל מלך סדם... רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשפל וממרא הם יקחו חלקם.⁴

מבאר שם רש"י, שאברהם אבינו אמר כי אף על פי שהנערים, עבדיו, נכנסו למלחמה, ואילו ענר וחבריו נשארו לשמור על הכלים, מכל מקום גם הם ייטלו חלקם. וממנו למד דוד כי היורדים למלחמה והיושבים על הכלים, יחדיו יחלקו. וזהו מה שכתוב בספר שמואל: "ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמך לחק ולמשפט", ולא נכתב "והלאה", לפי שכבר ניתן החוק בימי אברהם.⁵

עתה עלינו לנסות ולבאר מהי הסיבה להשוות בין יורדי המלחמה ובין היושבים על הכלים, שהרי לכאורה דווקא יורדי המלחמה, אשר סיכנו נפשם, הם שהיו צריכים לזכות בשלל, משום שתושייתם היא שהביאה לניצחון וללקיחת השלל.

בביאור דין זה נתמקד בכמה כיוונים עיקריים:

ב. הלכות שותפין

"מצודת דוד" כותב:

ויחדיו יחלקו מבלי קדימה כלל ליורדי המלחמה, כי אם לא ישמרו הם הכלים – לא היה מהאפשר להלוחמים להלחם.⁶

2. ש"א ל כד-כה.

3. כן מצינו גם במלחמת מדין "וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל העדה" (במדבר לא כז). ושם אנו רואים כי כל העדה נטלה חלק בשלל, ולכאורה אף אלה שלא ישבו על הכלים. וכתב הספורנו: מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כולם, רצה שיתקיים בכלם, כענין דוד בשלל עמלק.

4. בראשית יד כב-כד.

5. וביאר החתם סופר בתשובותיו (ח"מ ח"ה סי' מד) דאברהם אבינו שאני, שכל יוצאי המלחמה היו עבדיו מקנת כספו, והיה הכל של אברהם עצמו, והתנדב משלו לתת לענר, אשכול וממרא חלקם כמו שיצאו למלחמה, אבל אם היו יוצאי המלחמה גברי אחרוני, ולא עבדיו – לא היה כח באברהם ליטול חלקם ויגיע כפם ליתן ליושבים על הכלים, אך כיון שהיה הכל שלו, ויתר ליושבים על הכלים, ואמנם דוד היה מלך, ודינו דין, מה שהוא תיקון מדינה וצורך מלחמה למד מויתור של אברהם אבינו, ועשאו חוק קבוע.

6. מצודת דוד ש"א ל.

ביאור דבריו הוא, כי למרות חלקם המכריע של הלוחמים הקרביים בניצחון, מכל מקום, ללא עזרתם של חבריהם תומכי הלחימה לא היו יכולים להילחם כראוי, וזאת לכאורה מכמה סיבות:

ראשית, אילולי היו יודעים הלוחמים שיש מי שנשאר מאחור לשמור על הכלים, לא היו יכולים להילחם בראש שקט, משום שדאגתם היתה מפריעה להתרכזות במשימתם.

בנוסף לכך, ודאי הוא שהחייל הלוחם אינו יכול למלא את תפקידו כהלכה מבלי שיהיה מי שיספק לו מזון, בגדים ותחמושת⁷. ומובן שקשה להסתדר בקרב בלי שיהיה מי שיספק את האינפורמציה המודיעינית שעל פיה יוכל לפעול ביתר הצלחה בשדה המערכה.

לכאורה, זהו הסבר טכני הרואה את היחס בין יורדי המלחמה ובין היושבים על הכלים כיחס שבין שותפים, אשר כל אחד מהם תורם את חלקו להצלחת המשימה שהם שותפים בה, ועל כן חולקים הם בשווה, אף במקום שבו תרומתם אינה זהה.

והנה דין זה הנו גמרא ערוכה במסכת כתובות:

אמר שמואל: שנים שהטילו לכיס, זה מנה וזה מאתים – השכר לאמצע. אמר רבה: מסתברא מילתיה דשמואל – בשור לחרושה ועומד לחרושה⁸.

ומפרש רש"י שם:

שלקחו בהן שור לחרוש וחורשין בו ואין חלקו של זה מועיל בלא חלקו של זה כלום.

שני שותפין שאחד מהם השקיע בעסק המשותף מנה, והשני השקיע מאתיים, הרי הם חולקים ברווחים בשווה, וסובר רבה, כי דין זה שייך בשור שקנו לחרושה וחרשו בו, ולכן אף על פי שהאחד תרם רק שלישי מהשור, בעוד שהשני תרם שני שלישים, מכל מקום, הרווחים יחולקו בשווה (אלא אם כן התנו ביניהם אחרת), משום שבלא חלקו של השותף הראשון, לא ניתן היה לחרוש, שהרי אי אפשר לחרוש על ידי שני שלישי שור⁹.

כך גם בנידון דידן: גם אם נאמר שתרומתם של יורדי המלחמה גדולה מזו של היושבים על הכלים – יש להם לחלוק בשווה, משום שבלא תרומתם של האחרונים, לא היה הניצחון המשותף מושג.

7. כעין זה מצינו בשותפות שבין יששכר לזבולון, דאיתא בבראשית רבה פרשה ק: זבולון לחוף ימים ישכון... שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו. לפיכך קדמו עליו "עץ חיים היא למחזיקים בה" – יששכר כונס, וזבולון מביא באוניות ומוכר, ומביא לו כל צרכו, וכן משה אומר "שמח זבולון בצאתך", למה? שיששכר באוהליך שלך הן, שאתה מסייעו לישב בהן. ע"כ. ואם כן, אנו רואים שעל ידי זה שזבולון מספק את צרכיו של יששכר ומסייעו ללמוד תורה, נוטל הוא חלק בלימודו של יששכר.

ויש מקום להביא כאן את שכתב החיד"א ז"ל בספר ראש דוד, פרשת משפטים, דלא תימא שחצי שכרו שלוקח העשיר נגרע מן החכם, לא כן, כי אוצר ד' מלא כל טוב לתת לאיש העשיר כדרכיו חצי שכר הלימוד, ולחכם כפרי מעלליו ישיב לו בשלימות, וזהו בא בשכרו משלם. עיי"ש.

8. כתובות צג ע"א.

9. עיין במסקנת הגמרא ובר"ף שם.

ג. התקדמות ושמירה על הישגים

אולם נראה שיש כאן יותר מאשר חלוקת רווחים רגילה בין שותפים, וכפי שיתבאר לקמן. ה"פחד יצחק"¹⁰ מביא תקנה זו שתיקן דוד המלך במלחמת עמלק – תקנה שנהייתה לחוק ולמשפט עד היום הזה. ושואל הגר"י הוטנר זצ"ל: הלא ידענו כי "דברים גדולים אינם במקרה"¹¹, ואם כן, מדוע דווקא מלחמת עמלק היא זו שהביאה בעקבותיה את תקנת חלוקת השלל של דוד המלך? הגר"י הוטנר מבאר, כי בעבודת ד' ישנם שני מהלכים – מהלך של התקדמות, ומהלך של שמירה על מה שכבר הושג.

מהלכים שונים אלה מתבטאים בגאולתם של ישראל. דְהִנֵּה בעוד שגאולת מצרים מהווה את כניסתו של עם ישראל בברית, הרי שעניינן של הגאולות שלאחריה הוא השמירה על הברית הקיימת זה כבר. כן פירשו חז"ל על הפסוק "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אִתְּם", ד"להפר בריתי" היינו בימי גלות פרס, שהעמיד להם מרדכי וחבריו¹².

והנה חייה של התורה מקבילים הם לחייה של כנסת ישראל, וגם בהשתייכות לדברי תורה אנו נפגשים בשני המהלכים הללו: ישנה עלייה בתורה הבאה על ידי רכישת השגות חדשות, וישנה עלייה בתורה על ידי הכנסת חיזוק וחיות לדברי התורה שכבר נכנסו לאוצרה של הנפש.

כך גם קיים הבדל בין גאולת מצרים לבין שאר הגאולות: בעוד קבלת התורה אשר באה בעקבות גאולת מצרים הנה על ידי קבלת דברי תורה חדשים שלא שמעתם אוזן מעולם, הרי שגאולת פרס עניינה הוא שמירת הברית הקיימת מכבר, וזהו עניין "הדור קבלוה", כלומר הכנסת חיות חדשה בדברי תורה המכונסים באוצר זה כבר.

נמצא, כי החידוש העיקרי בישועת גזרת המן הוא בכך, שלראשונה התקיימה בנו ההבטחה על מניעת הפרת הברית המוחזקת בידנו מכבר. בהתאם לכך, החידוש העיקרי של קבלת התורה דישועת המן הוא בזה שכאן היתה הפעם הראשונה שנתגלה כוחה של כנסת ישראל בהכנסת חיים חדשים בנכסי תורה שהיו קיימים אצלה מאז.

וכלשונו:

נמצינו למדים כי שעת המלחמה בעמלק, היא היא השעה שבה נפשה של כנסת ישראל סופגת לתוכה את ההכרה הברורה, כי נתינת תוקף לערכי תורה קנויים מכבר – שקולה היא בחשיבותה בד בבד עם רכישת ערכי תורה חדשים. וזהו עומק משמעותו של העובדא, כי דוקא בשעת מלחמת עמלק תיקן דוד את התקנה הגדולה כי יחדיו יחלוקו היורד למלחמה והיושב על הכלים, ואת התקנה הזו שם דוד לחוק ולמשפט עד היום הזה. כלומר מרגלית זו של שיווי המשקל בין האדם הלומד תורה ובין האדם החוזר על תלמודו – משובצת היא

10. במאמרו לפורים (עניין ג).

11. כפי שכותב מהר"ל במספר מקומות.

12. ראה מגילה יא ע"א.

לעד בטבעת של מחיית עמלק, ואמנם כן הוא בכללות כנסת ישראל. ה"הדר קבלוה" דמרדכי משתווה עם ה"קבלוה" דמשה, יחדיו יחלוקו היורד למלחמה והיושב על הכלים.

רואים אנו מכאן, כי ה"יחדיו יחלוקו" בשלל המלחמה מבטא רעיון שאינו מוגבל רק להלכות צבא, אלא לתפיסה כוללת המעמידה באופן שווה את ההתקדמות בעבודת ד' ואת השמירה על הקניינים שנרכשו מכבר.

זהו היחס האמתי שדוד המלך מלמדנו באשר ליושבים על הכלים; אמנם דרכם של בני אדם להעריך את ההתקדמות ואת רכישת הקניינים החדשים יותר מאשר את השמירה על הקיים¹³, אך דרכה של תורה היא "יחדיו יחלוקו": כשם שיש חשיבות בפריצה קדימה אל עבר קווי האויב, כך יש חשיבות לאלה היושבים מאחור¹⁴ ושומרים על הקיים¹⁵.

ד. שלום בית

כיוון נוסף בהבנת השוויון בחלוקת השלל נלמד מדברי הרמב"ן העוסקים בחלוקת קרבן המנחה לכהנים.

נאמר בספר ויקרא:

וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת – לכהן המקריב אותה לו תהיה. וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה – לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו¹⁶.

ומבאר הרמב"ן שם בראשית דבריו, כי לכאורה יש הבדל בין סוגי המנחות, שבמנחות המוזכרות בתחילה טרח הכהן באפייתן, וראוי להרבות שכרו, מה שאין כן במנחה בלולה או חרבה שאין בהן כל כך טורח, על כן יחלקו בהן כל הכהנים.

אבל, מסכם הרמב"ן, כי רבותינו לא רצו בכך, דמה שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כולל את כל סוגי המנחות, ולכן מה שכתוב: "לכהן המקריב", היינו לכהנים הטהורים הנמצאים שם, ונמצא שגם באותן המנחות שיש טורח לכהן באפייתן, יחלקו בהן כל הכהנים הנוכחים במשמרת, והסיבה לכך היא:

שכלם הם מקריבים ביד או בצווי, כי היחיד מהם או השנים ושלושה המקריבים – ברשות כולם הם עושים ובשליחותם, וכולם עומדים על הקרבן, **כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו...** ותקנת הכהנים היא ושלום הבית.

13. ראה עבודה זרה יט ע"א: אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא מאי דכתיב "הון מהבל ימעט, וקבץ על יד ירבה" – אם עושה אדם תורתו חבילות חבילות מתמעט, ואם קובץ על יד ירבה. אמר רבא ידעי רבנן להא מילתא ועברי עליה.

14. העירני ידידי הרב א"מ מארק, כי עיקר מלחמתו של עמלק בישראל היתה בניסיון לפגוע בעורף, ולא בחזית, וכפי שכתוב: "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו" (דברים כה יח), שהיה נטפל לחלשים שמאחור.

15. אף על פי שגם תפקידם של הקרביים הוא העיסוק בהגנה ובשמירה, עם זאת, בהשוואתם לחיילי העורף תפקידם מצטייר כיותר התקפי.

16. ויקרא ז ט.

משמע מכאן שיש שני טעמים:

א. הכהן המקריב עושה זאת בשליחותם של יתר הכהנים.

ב. תקנת חכמים היא משום שלום בית.

גם בנידון דידן שייכים שני טעמים אלה:

ראשית, חיילי ישראל אינם אנשים פרטיים הלוחמים בעבור מטרות אישיות, אלא עושים את תפקידם כגוף אחד בצאתם לעזרת ישראל מיד צר, על כן כל חייל הלוחם בחזית הוא שלוחם של יתר החיילים, ואין בכך מעשה פרטי המקנה לחייל זה זכויות יתר בשלל.

בנוסף לכך, ודאי שגם כאן ראוי לתקן חלוקה שווה משום "שלום בית" בצבא, דוודאי אם החלוקה לא תהיה שוויונית, עלול הדבר להביא למחלוקות רבות בין החיילים, משום שהחלוקה בין חיילים קרביים יותר לבין חיילים קרביים פחות הנה דבר שאין לו סוף, שכן גם בין הקרביים קיימות רמות שונות של לחימה והקרבה, וכך גם בין החיילים הנשארים בעורף יש התורמים יותר ויש התורמים פחות, ועל כן מפני ה"שלום" יש לקבוע חלוקת שלל אחידה בין כל הנושאים בעול.

כאן המקום להדגיש, כי "שלום בית" בצבא אינו רק ענין טכני, שהאחדות בקרב שורות החיילים תסייע להם להילחם בצורה טובה יותר, מתוך רצון עז וגבורת נפש (מוטיבציה גבוהה); אלא יש כאן עניין יסודי נוסף הקשור למהותו של צבא ישראל, כפי שמצינו בירושלמי¹⁷ דדורו של דוד, כולם צדיקים היו, ועל ידי שהיו בהם דלטורין (מספרי לשון הרע ומלשינים), היו נופלים במלחמה, אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היו בהם דלטורין היו יורדים למלחמה ומנצחים.

הטעם לכך נעוץ בעובדה שצבא ישראל הנו צבא ד', ומחנה ישראל הנו מחנה שכינה, וכפי שכתוב בספר דברים: "כי ד' אלקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך"¹⁸, ומן המפורסמות הוא שהשכינה אינה שורה במקום שיש בו לשון הרע או מחלוקת, אלא דווקא במקום שיש בו אחדות, וכדי שאחדות זו תישמר נקבעה התקנה של יחדיו יחלוקו.

ה. ד' איש מלחמה

הטעם האחרון, ולעניות דעתי המרכזי בסוגיית חלוקת השלל, נלמד מדברי הרלב"ג בספר שמואל:

לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה, כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה, הוא חולק עם היורדים למלחמה, ואף על פי שאינו מסתכן שם, וזה דבר מבואר, ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה. מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלוקי, בזכות כלנו – אשר הלכו ואשר נשארנו.

17. ירושלמי פאה א א.

18. דברים כג טו.

כאן נעוץ המפתח בהסתכלותנו על מלחמות ישראל, שלא כוחנו ועוצם ידנו עשו לנו את החיל הזה, אלא ד' איש מלחמה הוא זה שנלחם לנו בצרינו, ומאָתו זכינו לשלל אויבינו.

מוסיף המלבי"ם שם ואומר:

כי אלה שישבו על הכלים, ולא רדפו אחר האויב, מגודל בטחונם בישועת ד' שיציל את שלהם בלא שום רדיפה, **הלא זכותם גדול יותר מאלה שרדפו ולא בטחו באופן זה...** ובזכותם כי רב עשה לנו ד' כל זאת.

ומדייק זאת המלבי"ם מתוך דברי דוד המלך, שאמר "כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלקו", הדנה לכאורה היה צריך לומר הפוך, שחלק היושב על הכלים יהיה כחלק היורד במלחמה, דיש להשוות את הדבר המתחדש אל הדבר שפשוט לנו מכבר, ולא להפך! אלא משמע מדברי דוד, שחלוקת השלל ליושבים על הכלים מובנת ופשוטה יותר מאשר חלוקתו ליורדי המלחמה. וכך כותב המלבי"ם:

רצונו לומר שההולך למלחמה, הגם שכפי הסברא זכותם מועט, בכל זאת יקחו חלק בשוה עם היושב על הכלים שזכותם רב מאוד, **והם עיקר הגורמים את הניצוח, עד שמה שיקחו יורדי המלחמה הוא הרבותא והחידוש.**

המורם מכאן, שאותם שישבו על הכלים במלחמת דוד בעמלק עשו זאת מתוך ביטחון עמוק בישועת ד', וביטחון זה היווה גורם מכריע בניצחון המערכה, לא פחות מאשר מעשה הלחימה עצמו.

1. סיכום

ודאי שלא באנו במאמרנו זה להמעיט מחשיבות פועלם של החיילים הקרביים אשר מוסרים נפשם למען עם ישראל, אלא שמתוך עיון בדיני חלוקת השלל אנו למדים שישנה חשיבות גדולה בתפקידם של תומכי הלחימה – הן מצד הסיוע החיוני שהם נותנים לחיילים הקרביים, והן מצד הערך הגדול שבשמירה על הכלים, וכפי שראינו בדברי ה"פחד יצחק".

כן רואים אנו, כי ההסתכלות הראויה על ניצחונות ישראל במלחמותיהם היא, כי "מאת ד' היתה זאת"¹⁹. ואף שוודאי שישנו צורך בהשתדלותנו, כל אחד כפי עניינו ויכולתו, ברב או במעט, מכל מקום זכותם של חיילי העורף, תומכי הלחימה, אינה פחותה משל אחיהם הלוחמים, וכל זאת, בתנאי שיעשו את מלאכתם מתוך אמונה, מסירות ולשם שמים.